

2.2 Nationen og nationalismen er produkter af industrialiseringen: Moderniseringsteorien

Den dominerende retning inden for nationalismeforskningen er *moderniseringsteorien*. Fælles for modernisterne er forståelsen af, at nationen er et moderne fænomen, dvs. at nationen opstod i forbindelse med industrialiseringen i 1800-tallet.

Modernister anerkender, at der før industrialiseringen var fællesskaber baseret på territorium, sprog eller religion, men de lægger vægt på, at disse fællesskaber ikke havde en politisk handleplan eller en befolkning, der i kraft af skriftsprog kunne mobiliseres nationalt. For modernisterne

Tekstboks 2.2 Da den lille mand kom på piedestal

Billedet viser *Den tapre landsoldat* rejst i 1858. Statuen var et af de første monumenter i verden for en almindelig borger, og monumentet vidner om en periode, hvor man offentligt hyldede masseborgerskabet for at styrke det nationale sammenhold.

Landsoldatpladsen Fredericia, 1858.

kommer nationalismen primært ovenfra, dvs. at aktørerne, der fremmer nationalismen – og på den måde skabelsen af en nation – er den politiske eller kulturelle elite.

Nationalismen er dermed ikke et projekt, som folket selv har skabt nedefra. Desuden kræver modernister i deres definition af nationen, at der skal eksistere en offentlig kultur og en territorial afgrænsning.

Ernest Gellner: Nationen – et værn mod fremmedgørelse

En væsentlig repræsentant for moderniseringsteorien er den britisk-tjekkiske forsker Ernest Gellner (1925-1995). Ifølge Gellner opstår nationalisme i den moderne tidsalder, fordi den er en nødvendighed for statsledere. I før-moderne tidsalder havde ledere ikke et behov for homogenisering af deres befolkninger, dvs. kulturel ensliggørelse, idet de regerede staterne uden at skulle have demokratisk legitimitet fra befolkningerne.

I moderne stater med udbredt borgerinddragelse er der ifølge Gellner et behov for, at folk taler samme sprog og deler kultur for at kunne kommunikere og for at kunne acceptere det politiske systems legitimitet. Endvidere var tidsperioden, hvor nationalismen udbredtes, præget af en intensiv industrialisering og en vandring fra land til by. Derfor kunne fornemmelsen af at tilhøre en nation være et værn imod byens fremmedgørelse, dvs. et værn imod folks fornemmelse af ikke at høre til i storbyen. Sprog og kultur blev altså det lim, som kunne binde befolkningen sammen i en moderne tidsalder, hvor de rodløse og aftraditioniserede individer skulle socialiseres til at blive gode industri-

arbejdere. Gellner påpeger, at læsekundigheden er en forudsætning for, at en befolkning kan blive socialiseret til forestillingen om at være borgere i en nation, idet skriftsproget gjorde, at et nationalt rum for kommunikation opstod.

I det traditionelle samfund var læsekundigheden forbeholdt en mindre elite, men ved begyndelsen på 'det moderne' blev store dele af den europæiske befolkning i stand til at kommunikere skriftligt. Det var derfor muligt at socialisere befolkningen til forestillingen om at være en del af et folk med fælles sprog og litteratur. I sin bog *Thought and Change* (1964) skriver Gellner: "*Nationalismen opfinder nationer, hvor de ikke findes. Men der er brug for nogle allerede eksisterende skelnemærker at arbejde med. (...)*"

Han understreger altså, at den nationalistiske idé fra 1800-tallet ofte bygger på nogle forestillinger om fortiden, for

eksempel religiøse fællesskaber eller folkelige myter, som netop bruges til at socialisere folk ind i et nationalt fællesskab.

Eric Hobsbawm: Opfundne traditioner

Den britiske historiker Eric Hobsbawm (1917-2012) er en anden teoretiker inden for moderniseringsteorien. Hans teori fokuserer imidlertid mere på økonomi end på kultur. Hobsbawm skriver fra et marxistisk udgangspunkt og er derfor kritisk over for såvel nationalismen som kapitalismen.

Som vi skal se i kapitel 4, mente Karl Marx, at arbejderklassen skulle forene sig i stedet for at konkurrere mod eller endda gå i krig mod hinanden. Hobsbawm er på linje med Gellner i den henseende, at han også mener, at nationalismen opstod i 1800-tallet. Han mener, at eliten skabte

Tekstboks 2.3 Skolen – forudsætning for nationalismen ifølge modernisterne

Modernisterne mener, at skolen er en afgørende forudsætning for at binde en nati-

on sammen. Undervisning har været obligatorisk i Danmark siden 1814. Siden da er alle børn blevet undervist i et fælles standardiseret sprog og i en fælles national historie, hvilket ifølge modernisterne har bundet befolkningen sammen i et nationalt tilhørsforhold.

Klasseundervisning i landsby-skole, Thyborøn, juni 1951.

nationalismen med henblik på at skjule de reelle klasse modsætninger, der eksisterede, det vil sige konflikten mellem arbejdere og arbejdsgivere. Ved at man fik arbejderklassen til at tro, at de var i samme båd som overklassen, ville arbejderklassen ikke lave revolution og kræve økonomisk omfordeling. Denne *horisontale solidaritet* ville endvidere få arbejderklassen til at ofre sig i eventuelle krige for nationen.

Hobsbawm kalder nationalisme for en form for social manipulation til at tjene eliten eller de herskende klassers interesse. Et led i at manipulere masserne er ifølge Hobsbawm, at befolkningen skal socialiseres til at tro, at de tilhører en bestemt national enhed gennem skolesystemet, officielle ceremonier, mindesmærker og mærkedage. Hobsbawm kalder disse erindringer og nationale samlingspunkter for 'invented traditions' ('*opfundne traditioner*') og understreger herved, at de er socialt konstruerede.

Benedict Anderson: Forestillede fællesskaber

Ved at betragte nationen som en *social konstruktion*, det vil sige noget, mennesker bevidst eller ubevidst bliver enige om ved at kommunikere med hinanden, er den amerikanske samfundsforsker Benedict Anderson (1936-2015) på linje med Hobsbawm. For at understrege dette skriver han, at nationen er et *forestillet fællesskab*. Anderson mener, at magthavere i det før-moderne samfund kunne opretholde deres magt ved blandt andet at have monopol på skriftsproget gennem kendskab til latin og alfabetisering. Med udbredelse af skriftkyndigheden forsvandt dette magtmiddel, og samtidig mistede religio-

Makedonien og opfundne traditioner: Billedet viser den nye statue af Alexander Den Store, der erobrede store dele af Asien. Den lille Balkan-stat Makedonien er et eksempel på en etnisk opdelt stat, der er ved at opfinde en fælles fortid for at samle statens borgere i en nation.

nen sin betydning for det enkelte individ og i samfundet, hvilket også førte til et tab af identitet og sammenhængskraft. Nationalismen tilbyder ifølge Anderson borgerne et *erstatningsfællesskab* for den tabte religion, hvor individet igen kan opleve sig selv som en del af en større helhed – et fællesskab, hvis tabte sønner de kan identificere sig med, og hvis ufødte børn de har et ansvar over for. At Anderson kalder nationen et *forestillet fællesskab*, betyder ikke, at den ikke eksisterer, men at nationsfællesskaber er anderledes end fællesskaber som eksempelvis slægtsrelationer, der foregår ansigt til ansigt. Du kender ikke nationens andre medlemmer personligt, men *forestiller* dig at være for-

Tekstboks 2.4 **Synspunkt:** Benedict Anderson, britisk sociolog og historiker

“Nationen er endelig forestillet som et fællesskab, fordi, uanset den faktiske ulighed og udbytning der måtte være fremherskende i den enkelte nation, vil nationen altid opfat-

tes som et dybt horisontalt kammeratskab. I sidste instans er det dette broderskab der har gjort det muligt for så mange millioner mennesker gennem de sidste to århundreder ikke så meget at slå ihjel, men at være villige til at dø for sådanne forestillinger.”

Benedict Anderson: Forestillede fællesskaber, 2001, s. 50.

bundet med dem alligevel. Ligesom mange ville dø for deres slægt, beskriver Anderson, at mange vil dø for det forestillede nationale fællesskab. Anderson mener hermed, som Hobsbawm, at nationalisme kan bruges til at skygge for uligheden i et samfund og magthavernes udnyttelse af befolkningen, idet borgerne ideologisk set betragtes som ligeværdige borgere i det forestillede fællesskab.

Moderniseringsteorien

1. Nationalismen har sammen med den moderne stat skabt nationerne
2. Nationer er ikke ældre end fra begyndelsen af 1800-tallet
3. Nationer og nationalisme er frembragt af eliten, det vil frem for alt sige borgerskabet.

Kritik af moderniseringsteorien

Fra teoretisk hånd kritiseres den modernistiske tilgang for, at den ikke levner nogen plads til følelser eller moralsk vilje hos individer, der i den modernistiske tankegang

blindt og, ifølge Hobsbawm, imod egne interesser bliver passive ofre for overklassens og elitens projekt. Teorien anklages også for at være *eurocentrisk*, dvs. at den primært tager udgangspunkt i europæiske eksempler og ikke den nationsopbygning, der senere er foregået i andre dele af verden. Sidst kritiserer etno-symbolisterne (se næste afsnit), at nationalismen skulle være et afgørende nybrud i 1800-tallet. De anklager teorien for at være historieløs ved at ignorere det kludetæppe af etniske og religiøse identiteter i den førmoderne verden, der er forbundet med de moderne nationer og den moderne nationalisme.

2.3 Etniske fællesskaber bliver til nationer: Etno-symbolisterne

Anthony D. Smith

Den britiske nationalismeforsker nævnt i kapitel 1, Anthony D. Smith, anerkendes som den vigtigste repræsentant for de såkaldte *etno-symbolister*. Smith mener, at